

τερα έργα του είναι τα εξής: «Η επιστροφή του πνεύματος», «Σαχραζάτ», «Ο Σοφός Σολομώντας», «Πυγμαλίωνας», «Πουλί της Ανατολής».

Χακίμ, αλ (985 – 1021). Αιγύπτιος κυβερνήτης, ο έκτος της δυναστείας των Φατιμίδων (βλ.λ.). Έμεινε γνωστός στην ιστορία για την αγριότητα και την εκκεντρικότητά του, καθώς και για τους άγριους διωγμούς κατά των Χριστιανών και των Ιουδαίων.

Ολόκληρο το όνομά του ήταν Αλ – Χακίμ Μπι – αμρ Αλλάχ και σήμαινε: κυβερνήτης με τη διαταγή του Θεού. Ο Χ. ονομάστηκε χαλίφης το 996 και στην αρχή ήταν εξαρτημένος από τα κράτη των Βερβέρων (βλ.λ.), οι οποίοι επάνδρωναν το στρατό του. Όταν απέκτησε την ανεξαρτησία του, άσκησε δεσποτική πολιτική και οι αποφάσεις του ήταν πάντοτε βίαιες. Αρχικά διέταξε τη λεηλασία της πόλης αλ – Φουστάτ (σημ. κοντά στο Κάιρο) και την εξόντωση όλων των σκυλιών, επειδή τον ενοχλούσαν με το γάβγιμά τους, καθώς και την απαγόρευση καλλιέργειας διάφορων λαχανικών και οστρακοειδών. Στη συνέχεια, διέταξε διωγμούς κατά των Σουνιτών Μουσουλμάνων, των Ιουδαίων και των Χριστιανών, αν και μερικές φορές ασκούσε μετριοπαθή θρησκευτική πολιτική.

Κατά τη διάρκεια μεγάλων λιμών μοίραζε τροφές και με αυστηρά μέτρα προσηλάσσε να σταθεροποιήσει τις τιμές. Ανήγειρε πολυάριθμα τζαμιά και προσέφερε προστασία σε πολλούς διανοούμενους και ποιητές. Το 1017, με δική του πρωτοβουλία, άρχισαν διδασκαλίες από Σίιτες ιεραποστόλους (στο τάγμα των οποίων ανήκε και ο Χ.), οι οποίοι υποστήριζαν την ενσάρκωση της θεότητας. Οι θρησκεία των Δρούζων (βλ.λ.) αποτέλεσε εξέλιξη της διδασκαλίας των Σιιτών.

Ο Χ. εξαφανίστηκε περίεργα καθώς έκανε τον περίπατό του τη νύκτα της 13. Φεβρουαρίου 1021 (σημαντικές πληροφορίες για τη ζωή και τη δράση του Χ. περιέχονται στο βιβλίο του Sadik A. Assaad, «The Reign of al – Hakim bi Amr Allah, 386/996 – 411/1021: A Political Study», 1974' βλ. και «al – Hakim» στις Encycl. Islam' και Encycl. Islam²).

Χακίμ Εφέντης Μεχμέτ (πέθ. το 1770). Επίσημος αυλικός χρονικογράφος (vakavünis) των Οθωμανών, για την περίοδο 1753 – 1770 (βασιλείες Μαχμούτ Α', Οσμάν Γ', Μουσταφά Γ'). Στην ίδια περίοδο κατείχε υψηλά αξιώματα στη διοικητική υπηρεσία (γραμματεία) του σουλτανάτου. Στο χρονικό του εκθέτει τα γεγονότα των ετών 1747 – 1766 (S. Slaw «A Hist of the Ottoman Empire», Α', σ. 298).

Χακίμ Μπιρ. Πηγάδι περί τα 60 χλμ. ΝΔ του Τομπρούκ (Λιβύη). Στις 27/5 – 11/6/1942 στην περιοχή διεξήχθη σκληρή μάχη ανάμεσα στους Γάλλους υπό το στρατηγό Καίνινγκ, που υπεράσπιζε τη θέση, και το Ρόμμελ. Το γαλλικό τμήμα πολιορκήθηκε, αλλά κατόρθωσε να διασπάσει τον κλοιό και να ενωθεί με τις βρετανικές δυνάμεις χωρίς απώλειες.

Τοπίο της περιοχής των βουνών Σατ στο Χακκάρι (φωτ. Κ. Μεγαλομμάτη).

Τυπικό τοπίο της κοιλάδας του Μεγάλου Ζαμπ στο Χακκάρι (φωτ. Κ. Μεγαλομμάτη).

Χακίμ – ουλ – Ζαμάν (12. αι. – αρχές 13. αι.). Άραβας γιατρός και λογοτέχνης που έζησε κυρίως στην Ισπανία. Θεωρούνταν ο σοφότερος άνθρωπος της εποχής του. Στα χρόνια του Σαλαδίνου πήγε στη Δαμασκό όπου άνοιξε φαρμακείο. Έγραψε πολλά ποιήματα, ανάμεσα στα οποία ξεχωρίζει το επικό για τις νίκες του Σαλαδίνου κατά των Σταυροφόρων.

Χάκκα (Hakka). Ομάδα Κινέζων του Βορρά, οι οποίοι μετανάστευσαν στο νότο, κατά την περίοδο της 7. Δυναστείας των Σουέγκ. Οι κοινότητές τους στη Ν. Κίνα δεν αφομοιώθηκαν από τον τοπικό πληθυσμό. Ξεχώριζαν από τους άλλους Κινέζους, γιατί δεν επέτρεπαν στις γυναίκες τους να δένουν τα πόδια τους και μιλούσαν διαφορετική διάλεκτο. Είναι πολύ εργατικοί. Σε δύσκολους καιρούς συγκρούστηκαν με τους γείτονές τους και πολλοί κατέφυγαν σ' άλλες περιοχές. Σήμερα πολ-

λοι Χ. ζουν στη Φορμόζα, στο Χονγκ – Κονγκ, στη Μαλαισία, Σιγκαπούρη, στην Ινδονησία και ακόμη στην Τζαμάικα.

Χακκάρι ή **Χακκάρι.** Πόλη και νομός (βιλαέτι) της ΝΑ. Τουρκίας. Το βιλαέτι του Χ. βρίσκεται ανατολικά του βιλαετίου Μάρντιν και νότια του βιλαετίου Βαν, καλύπτει δε το σύνολο σχεδόν του μήκους των τουρκοϊρακινών συνόρων και τμήμα των τουρκοπερσικών συνόρων. Ως βιλαέτι είναι το πιο καθυστερημένο, από κάθε άποψη, της Τουρκίας, χωρίς σιδηροδρομικό δίκτυο, με ελάχιστες οδικές αρτηρίες, εκτεταμένη έλλειψη ηλεκτροδότησης και γενική σχεδόν απουσία κάθε βιομηχανικής υποδομής. Η καθυστέρηση αυτή οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο εξαιρετικά ορεινό έδαφος του συνόλου της έκτασης του βιλαετίου, όπου το υψόμετρο κυμαίνεται από τα 1.500 μ. μέχρι τα 4.500 μ. Ωστόσο, πολιτικο – στρατιωτικοί λόγοι βρίσκονται στη βάση της «εγκατάλειψης» του χώρου αυτού από τις κρατικές αρχές: οι συχνές εξεγέρσεις των «Ασσυρίων» (νεστοριανών χριστιανών) και των Κούρδων τους δυο τελευταίους αιώνες και η, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, χρησιμοποίηση του χώρου από τους τελευταίους ως κανάλι επαφής με τους ομογενείς τους στο Ιράκ και ως βάση περαιτέρω επέκτασης των επαναστατικών δραστηριοτήτων τους στην Τουρκία μετέτρεψαν το βιλαέτι Χ. σε ανεπιθύμητο χώρο πολυαίμακτης άμυνας για τον τουρκικό στρατό.

Η πόλη Χ. βρίσκεται σε υψόμετρο 1.700 μ. και κείται σε απόσταση 234 χλμ. Α του Τζίζρε, 204 χλμ. Ν – ΝΔ της Βαν και 78 χλμ. Δ της Γιουσκόκβα (κουρδικά Κοβά) μόνης άλλης σημαντικής πόλης του βιλαετίου, απ' όπου δρόμος οδηγεί σε 40 χλμ. περίπου προς τα τουρκοπερσικά σύνορα. Ο δρόμος Εσέν ντερέ (τουρκοπερσικός παραμεθόριος σταθμός) – Γιουσκόκβα – Χακκάρι – Τζίζρε, αν και αποτελεί τη συντομότερη οδική σύνδεση Περσίας – Συρίας (συνέχεια από Τζίζρε μέχρι Νουσαϊμίν, όπου βρίσκεται το ανατολικότερο σημείο διάβασης των τουρκοσυριακών συνόρων, συνιστά μίαν απόσταση 450 χλμ. μόνο), είναι ουσιαστικά σε αχρηστία τα τελευταία χρόνια λόγω της έλλειψης κάθε ασφάλειας και των πολλών τουρκοϊρακινών στρατιωτικών πομπών, με τις οποίες ανεφοδιάζονται οι τουλάχιστον 50.000 στρατιώτες, οι οποίοι βρίσκονται στο νομό για καταστολή της αναζωπυρωμένης από το 1984 κουρδικής εξέγερσης. Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η διαδρομή Εσέν ντερέ – Χακκάρι – Νουσαϊμίν αποτελεί ουσιαστικά τη συντομότερη οδική σύνδεση Τεχεράνης – Δαμασκού, ακόμη και αν κάποιος εμπέσει ανοικτά τα σύνορα μεταξύ των (σήμερα εμπεδωμένων) Περσίας – Ιράκ και των (χωρίς διπλωματικές ανταλλαγές σήμερα) Ιράκ – Συρίας.

Αποφιλιωμένος από τον πληθυσμό του ο νομός Χ. δεν αριθμεί πάνω από 150.000 κατ. Αυτό οφείλεται τόσο στις αιματηρές κουρδοτουρκικές συγκρούσεις, όσο και στην εκτεταμένη πρακτική υποχρεωτικής μετατόπισης πληθυσμών, την οποία εφαρμόζει η τουρκική κυβέρνηση με σκοπό τόσο να αποκόψει κάθε επαφή μεταξύ των Κούρδων της Τουρκίας και των ομοεθνών τους του Ιράκ (ιδιαίτερα των ανταρτών του Κ.Δ.Ρ. του Μπαρζανί), όσο και να καταστείλει την εκείθεν διασπειρόμενη στην ΝΑ. Τουρκία κουρδική εξέγερση. Επανεπιλημμένα καταγγέλλθηκε από το 1985 και ύστερα η μετοικεσία ολόκληρων παραμεθόριων με το Ιράκ χωριών (κυρίως ευρισκόμενων νότια του οδικού δικτύου Χ. – Τζίζρε) σε διάφορα σημεία της Δ. Τουρκίας.

Ύστερα από όλα τα προαναφερόμενα γίνεται πλέον σαφές για ποιο λόγο η οδική συγκοινωνιακή σύνδεση Περσίας – Τουρκίας γίνεται, κυρίως, μέσω Μάκου – Μπαζαργκάν (περσικός παραμεθόριος σταθμός) – Ντόγου Μπαγιαζίτ – Άγρι – Ερζερούμ ή, επίσης, μέσω Χού – Κοτούρ (περσικός παραμεθόριος σταθμός) – Οζάλπ (τουρκικός παραμεθόριος σταθμός) – Βαν. Παράλληλα με τη δεύτερη οδική σύνδεση υπάρχει και η (μόνη) σιδηροδρομική σύνδεση Τουρκίας – Περσίας, η οποία τα τελευταία χρόνια βρίσκεται σε αχρηστία, πλην των εμπορικών τρένων. Άλλωστε η τρίτη και νότια περσοτουρκική οδική σύνδεση Ουρουμίγιε – Σερό (περσικός παραμεθόριος σταθμός) – Εσέν ντερέ – Γιουσκόκβα – Χ. δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ούτε από τους Πέρσες κατά την έξοδό τους, ενώ ο μόνος αλλοδαπός, ο οποίος διέσχισε το σημείο

αυτό των συνόρων τη δεκαετία του '80 υπήρξε ο συγγραφέας.

Όπως και αν έχει το πράγμα, ήδη η σύνδεση της πόλης Χ. με την υπόλοιπη Δ. Τουρκία γίνεται μέσω Βαν, καθώς είναι, κυρίως, το τμήμα μεταξύ Τζίζρε - Χ. ο κατ'εξοχήν χώρος της κουρδικής εξέγερσης. Η μετακίνηση αυτή δεν παύει να ελέγχεται από Τούρκους στρατοχωροφύλακες με τον πιο έντονο τρόπο: σε οδικούς κόμβους (όπως στο σταυροδρόμιο προς Χ., Γιουσκέκοβα, ή Βαν) και σε σημεία φυλακίων ελέγχου κυκλοφορίας οι ταυτότητες των επιβατών λεωφορείων και αυτοκινήτων παραβάλλονται από τους στρατοχωροφύλακες προς ονόματα αναζητούμενων Κούρδων ανταρτών καταγραμμένα σε ογκώδεις τόμους, οι οποίοι για να χρησιμοποιηθούν μεταφέρονται μέσα στα σταματημένα λεωφορεία.

Η πόλη Χ. κατοικείται από περίπου 25.000 κατοίκους. Περίπου ισάριθμοι στρατιώτες στρατοπεδεύουν εκεί συνεχώς. Το Χ. είναι σχετικά πρόσφατο όνομα της πόλης (μεταπολεμικό), ενώ η περιοχή και το βιλαέτι ονομάζονταν πάντοτε έτσι. Το παλιότερο όνομα της πόλης ήταν Τζούλαμεργκ και έτσι μόνον συναντάται στους περιηγητές και τους ιστορικούς των προηγούμενων αιώνων. Ανάμεσα στους σύγχρονους Κούρδους ονομάζεται η πόλη με το παλιό κουρδικό όνομα της ακόμη και σήμερα. Η ονομασία Χ. (ή σωστότερα Χακκάρι) είναι επίσης κουρδική και ήταν πριν απ' όλα τ' όνομα μιας από τις μεγαλύτερες και σημαντικότερες κουρδικές φυλές. Η φυλή αυτή έδωσε το όνομά της στην περιοχή, όπου σύμφωνα με αναφορές κατοικούσε ήδη από την εποχή της ισλαμικής εγκατάστασης. Λόγω των πολλών και βίαιων καταστροφών της όλης περιοχής δε σώζονται παλιά αρχαία υπολείμματα στο Χ. Αυτό βρίσκεται κτισμένο στην βάση άγριων βουνοκορφών, κάτω από το κάστρο των παλιών μπεκ (μπέηδων) της περιοχής. Μια θρησκευτική σχολή (μεντρεσά) χρονολογείται και αυτή από το 17. αι., εποχή από την οποία σώζονται τα περισσότερα τμήματα του κάστρου. Αρχαιολογικές έρευνες δεν έχουν γίνει σχεδόν καθόλου στο βιλαέτι Χ., καθώς τον προηγούμενο αιώνα, όταν η αρχαιολογική και ιστορική επιστήμη έρευνα μόλις ξεκινούσε, οι ξένοι ήταν μάλλον ανεπιθύμητοι. εδω, όπου ο μεγάλος ιστορικός ανατολιστής γερμανός Schultz είχε εξαφανισθεί, το 1830, μέσα σε ανεξίτηλα συνθήκες και ο συνταγματάρχης F. Millingen (Βρετανός στην υπηρεσία του οθωμανικού στρατού ως «σύμβουλος») είχε ριψοκινδυνεύσει κατά τη δεκαετία του 1860.

Ο καλύτερος και πλουσιότερος στα στοιχεία και τις πληροφορίες είναι ασφαλώς ο Earl Percy, ο οποίος στο βιβλίο του Highlands of Asiatic Turkey (έκδ. Edward Arnold, London, 1901) παρέχει χάρτες των οδοποριών του, φωτογραφίες και πάνω από 100 δημοσιευμένες σελίδες για την κατάσταση στην περιοχή. Στη συνέχεια, μετά την επικράτηση των κεμαλικών, λόγω των κουρδικών εξεγέρσεων, όλο το βιλαέτι Χ. ήταν μέχρι το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου απαγορευμένη περιοχή για τους ξένους. Επανειλημμένα, τέλος, μετά το 1945 η πρόσβαση στην περιοχή απαγορεύθηκε για ξένους και Τούρκους.

Μέχρι το 1916 το Τζούλαμεργκ δεν ήταν το σημαντικότερο κέντρο της περιοχής, καθώς, 14 χλμ. ΒΑ της πόλης αυτής, υπήρχε το Κουτσάνους, μεγάλη «ασυριακή» (νεστοριανή) πρωτεύουσα, όπου έδρευε ο «Ασούριος» πατριάρχης. Ανατολικόι Αραμαίοι, αυτοαποκλημένοι «Ασούριοι» (μέσα σε μια προσπάθεια ταύτισής τους μ' ένα ένδοξο παρελθόν), οι νεστοριανοί χριστιανοί της «Ιτα Ατουρέτα ντε Μαντέντζα» («Μεγάλη Ασσυριακή Εκκλησία της Ανατολής») αποτελούσαν το μισό πληθυσμό του βιλαετίου Χ. μέχρι το 1916, ενώ οι υπόλοιποι ήταν σχεδόν όλοι Κούρδοι και μόνο ελάχιστοι Τούρκοι, Αρμένιοι, ή Εβραίοι υπήρχαν. Ιδιαίτερα, νότια του Τζούλαμεργκ οι «Ασούριοι» ήταν το 90% του πληθυσμού. Όμως, καθώς το 1916 οι Ρώσοι είχαν προσεγγίσει πολύ, φθάνοντας στη Βαν, και είχαν εξασφαλίσει την αρμενική συμπαράσταση, ο κίνδυνος για την οθωμανική αυτοκρατορία να αποκτήσουν την «ασυριακή» συμπαράσταση οι Ρώσοι ήταν εμφανής και καταλυτική. Καθώς οθωμανικά στρατεύματα δεν μπορούσαν να υπάρξουν εκεί, απασχολημένα σε άλλα μέρη της καταρρέουσας αυτοκρατορίας, μια εμφάνιση εκεί των Ρώσων και,

στη συνέχεια, ανεμπόδιση άφιξη τους στο Τζίζρε και τη Β. Μεσοποταμία θα διέλυε τελεσίδικα τη μαχόμενη στη Ν. Μεσοποταμία, κατά των Βρετανών, αυτοκρατορίας. Μηχανισμοί περίπλοκοι, πλην όμως υπαρκτοί, κινητοποιήθηκαν, για να στρέψουν τους Κούρδους ενάντια στους νεστοριανούς «Ασούριους». Ένα λουτρό αίματος από τα πιο φρικαστικά ακολουθήθηκε από μια δραματική χειμερινή φυγή και καταδίωξη. Το Πατριάρχειο στο Κουτσάνους γκρεμίστηκε, ολόκληρη η πόλη Κουτσάνους συντρίφτηκε και εκθεμελιώθηκε, πολλές άλλες «ασυριακές» εκκλησίες γκρεμίστηκαν και χωριά κατακάηκαν. Οι νεστοριανοί έφυγαν είτε προς Α κατευθυνόμενοι στην Ουρουμίγιε (ΒΔ. Περσία), για να συναντήσουν και βρουν καταφύγιο στους ομοεθνείς και ομοθρήσκους τους 160 χλμ. περίπου πιο ανατολικά, είτε προς Ν. μέσα στο χώρο του σημερινού Βόρειου Ιράκ, ο οποίος τότε ανήκε εξίσου στην οθωμανική αυτοκρατορία. Ορισμένοι κατάφεραν να μείνουν εκεί και σήμερα πολλοί απόγονοί τους βρίσκονται στην Αμαντίγιε, στη Μοσούλη και σε όλο το Β. Ιράκ. Όσοι, όμως, δεν μπορούσαν να βρουν μόνιμη διαμονή και στρατοπέδευαν συγκεντρωμένοι, καταδιώχθηκαν από οθωμανικά στρατεύματα μέσα στο φοβερό παγωμένο χειμώνα του 1916 σε μεγάλο βάθος προς τα νότια και συνέχεια στα ανατολικά μέσα στην καταρρέουσα, επίσης, περσική αυτοκρατορία και έως τη Σινέ (σήμερα Σαναντάτζ, πρωτεύουσα της περσικής επαρχίας Κουρδιστάν), όπου και πολλοί σφαγίστηκαν. Σήμερα δεν υπάρχουν «Ασούριοι» στο Χ., μόνο λίγες εκατοντάδες «Χαλδαίοι» χριστιανοί, οι οποίοι είναι ουσιαστικά «Ασούριοι», που δέχθηκαν τα πρώτα της Πάπα και αποσιζόμενοι από την «Ιτα Ατουρέτα ντε Μαντέντζα» διαμόρφωσαν δικό τους πατριάρχειο και για να βρουν κάποιο όρο αντιπαράθεσης προς τους «Ασσυρίους» αυτοαποκλήθηκαν «Χαλδαίοι», χωρίς βέβαια να είναι απόγονοι των αρχαίων Χαλδαίων της Νότιας Μεσοποταμίας. Ωστόσο, σήμερα ο «Χαλδαίος» επίσκοπος εδρεύει στην Τουρκία και στο βιλαέτι Χ. δε λειτουργεί καμιά εκκλησία, ενώ δικτύου του Τζίζρε, γύρω από το Μάρντιν, λειτουργούν πολλές εκκλησίες των Σύρων Ιακωβιτικών.

Πολλές ερειπωμένες εκκλησίες και επιβλητικά άγρια βραχώδη τούνια είναι τα κύρια αξιοθέατα του βιλαετίου Χ. Δυτικά του Χ. ανοίγεται η κοιλάδα του μεγάλου Ζαμπ (Zar Vadisi). Ο Μέγας Ζαμπ (όπως και ο Μικρός Ζαμπ) είναι ένας παραπόταμος του Τίγρη και το οδικό δίκτυο Χ. - Τζίζρε βρίσκεται σε μια όχθη του για τα πρώτα 36 χλμ. Η κοιλάδα του Ζαμπ γίνεται πολύ πιο μεγαλοπρεπής στο υπόλοιπο τμήμα της διαδρομής Χ. - Τσουκουρτζά, η οποία μετά το 36 χλμ. αποτελεί διακλάδωση του κύριου δρόμου προς τα αριστερά (νότια) για άλλα 41 χλμ. Ανατολικά του Χ. μετά από 15 χλμ. στενά μονοπάτια οδηγούν στην κοιλάδα του Ντεζ, στο Ελσέν Νταγ (3.700 μ.), στο Σούπια Νταγ (4.050 μ.) και το Ρέσκο Νταγ (4.170 μ.), επιβλητικές κορυφές της οροσειράς Τζιλό Νταγαρλί. Από τη Γιουσκέκοβα και το δρόμο προς Ντάγλιτσα μπορεί να προσεγγισθεί η οροσειρά Σατ - Νταγαρλί και η κοιλάδα Γκαβαρούκ Βάντιν, όπου, κοντά στο μικρό χωριό Πίσασιρ (πρόσφατο τουρκικό όνομα), υπάρχουν υπαίθριες προϊστορικές τοιχογραφίες, τις οποίες ανακάλυψε ο δρ. Κιλίτζ Κεκτέν. Πιο νότια, κοντά στα τουρκοϊρακικά σύνορα βρίσκεται μια λίμνη, η οποία τροφοδοτείται από τον παγετώνα του Χετβεβαντζέ Νταγ (3.810 μ.) και ακόμη πιο πέρα η Μπά Γκιολού Λίμνη σε ακόμη μεγαλύτερο υψόμετρο. Καθώς τα μονοπάτια είναι πολλά, χρειάζεται απαραίτητα ένας Κούρδος εντόπιος οδηγός για τις προαναφερμένες μετακινήσεις. Είναι ευνόητο ότι όλα αυτά μπορούν να γίνουν μόνον καλοκαιρινούς μήνες, διότι τα πρώτα χιόνια πέφτουν τέλος Σεπτέμβριο, ενώ το λώσιμο πολλές φορές φθάνει μέχρι αρχές Ιουνίου. Τους κατ'εξοχήν χειμερινούς μήνες η θερμοκρασία στο συνεχώς χιονισμένο Χ. κυμαίνεται μεταξύ -20° C και -5° C, πολλά χωριά αποκλείονται από το χιόνι για βδομάδες, το κύριο οδικό δίκτυο και αυτό κλείνει συχνά για μερικές μέρες, ενώ στα πιο ορεινά χωριά, όπως το Οραμάρ στα 2.800 μ. περίπου, η θερμοκρασία φθάνει το -50° C.

Οι Κούρδοι έχουν μια μακρότατη ιστορία στις περιφέρειες αυτές από την πρώτη ισλαμική επίσημη και, αν και πολλές μικρές κουρδικές φυλές ζουν

εδω, σχεδόν όλες κατώνται από την ακόμη και σήμερα πολυανθρωπότερη: τη φυλή Χ. Πριν δύο με περιληπτικά την ιστορία των Χ. στην περιοχή αυτή, αξίζει να τονίσουμε ότι η φυλή αυτή επεκτάθηκε σε όλη την ανατολική Τουρκία μέσα στους αιώνες και ότι οι περισσότεροι Κούρδοι της σημερινής Τουρκίας (τουλάχιστον 17 - 18 εκ. στο σύνολό τους) κατώνται από αυτήν τη φυλή.

Η φυλή Χ. βρίσκεται από την πρώτη ισλαμική περίοδο στην περιοχή Ν της Βαν, Α του Τζίζρε, Β της Αμαντίγιε και της Ραουαντούς και Δ των πόλεων Ουρουμίγιε και Σαλάς. Το επίκεντρό τους βρισκόταν αρχικά σε χώρο του σημερινού Β. Ιράκ γύρω από την Αμαντίγιε και προς τα βόρεια μέχρι την Τσουκουρτζά, στην προαναφερμένη κοιλάδα του Ζαμπ. Διατεινόταν ότι κατόνταν από τους Αββασιδες της Βαγδάτης. Ο χώρος αυτός, ωστόσο, αντιστοιχούσε στους Χουμπούσκια, αρχαίο νομαδικό λαό γνωστό στους Ασσυρίους. Ο Σαλαντίν κατόνταν από μια υποδιάρσηση της φυλής Χακκάρι, η οποία ζούσε δυτικά του Τζίζρε, στο Χασάνκβήφ (ελλ. Κιφάς), σύμφωνα με τις παραδόσεις της φυλής Μπενί Άρντελνι, η οποία πιστεύει ότι με τη σειρά της κατόνταν από το μεγάλο κατακτητή. Ωστόσο, οι Χακκάρι διώχθηκαν από την Αμαντίγιε γύρω στα 1218 από τους αταμπέκ Ζενγκίς και έκτοτε εγκαταστάθηκαν στο Τζούλαμεργκ. Ο πρώτος πρίγκιπας από τη φυλή Χακκάρι αναφέρεται στην κουρδική εποποιία Σερέφ - ναμέ με το όνομα Ιζεβντίν Σιρ. Αυτός είχε προσπαθήσει και σε αρκετό βαθμό επιτυχώς να αντισταθεί στον Ταμερλάνο (Τιμούρ Λενγκ) το 1387.

Οι Μογγόλοι δεν κατέλαβαν με τα όπλα το Χ. δημιουργώντας έτσι το προηγούμενο. Έστειλαν από το Ντιγιάρμπεκίρ τον κυβερνήτη Εμίρ Καρά Οσμάν, ο οποίος, για να καταφέρει να επιβληθεί, παντρεύτηκε μια νεαρή εντόπια κοπέλα και μεταβλήθηκε έτσι σιγά σιγά σε έναν πραγματικό Κούρδο. Από αυτόν μάλιστα κατόνταν οι πρίγκιπες του Μπίτλις, των οποίων η εξουσία έαβησε μόνο τον προηγούμενο αιώνα. Η πρώτη δυναστεία των Χακκάρι εκποτίσθηκε από την πατρίδα Ντουμπολί, οι οποίοι συνεργάστηκαν με τους νεστοριανούς και έτσι πήραν τον τίτλο «Σέμπεκ» και κυριάρχησαν στην περιοχή με επίκεντρό τους το Αλμπάκ, κοντά στο Μπασκαλέ, στο δρόμο από το Χακκάρι προς Βαν. Ο τελευταίος αντιπρόσωπος τους Νουραλλάχ Μπεκ ηττήθηκε από τους Οθωμανούς και την εξουσία του Μπασκαλέ παρέδωσε στα στρατεύματα του σουλτάνου η Χαλίμ Χανούμ.

Μετά την κατάκτηση της ευρύτερης περιοχής από τους Ακ Κογιουνλού (Δυναστεία του Άσπρου Προβάτου) το 1460 και από τους Οθωμανούς (μετά τη μάχη του Σαλντινιράν, ΒΑ της Βαν, το 1514) το επίκεντρο των Χακκάρι ουδέποτε βρέθηκε υπό ξένη κατοχή: πλήρως αν πόρους, μόνο όταν η ισορροπία δυνάμεων ήταν γι' αυτούς διασμένη. Πολύ περισσότερο μάλιστα μεταβλήθηκε το Τζούλαμεργκ σε εστία αντισωμανικών εξεγέρσεων τον προηγούμενο αιώνα, διότι μετά την καταστολή κάθε εξέγερσης τα πρόσκαιρα απελευθερωμένα εδάφη (το 1843 - 1846 ο Μπεντίν Χαν Μπεκ είχε εξαπλωθεί από το Ντιγιάρμπεκίρ μέχρι την Ουρουμίγιε και από τη Βαν μέχρι τη Μοσούλη, ενώ ο Γιεζντάν Σερ το 1853 κατέλαβε τη Μοσούλη και έθεσε υπό τον έλεγχό του όλη την έκταση μεταξύ Βαν και - οθωμανικής τότε - Βαγδάτης) καταλαμβάνονταν από τα οθωμανικά στρατεύματα συχνά σε συνεργασία με τους Πέρσες, αλλά ποτέ το Τζούλαμεργκ. Μόνο στο τέλος του προηγούμενου αιώνα και μετά την αποτυχημένη εξέγερση του σείχη Ομπειντούλλάχ του Νεχρί (1880) τέθηκαν οι βασικές οδικές αρτηρίες του Χακκάρι υπό οθωμανικό έλεγχο.

Ωστόσο, και μετά την κατάκτηση του Χακκάρι από τα στρατεύματα του Σουλτάνου, πολλές εστίες ανεξαρτησίας διατηρήθηκαν και ο φημισμένος πρωτοπόρος κορδολόγος Μινόρσκυ είχε επισκεφθεί την καμπόλη Χαλαμπιπέ (κοντά στην Ας - Σουλεϊμάνγιε, σήμερα στο Ιράκ), όπου η τελευταία κυβερνήτης του Χ. Αντελέ Χανούμ είχε καταφύγει, διατηρώντας υπολείμματα της εξουσίας της.

Η παιδεία των Κούρδων Χακκάρι υπήρξε πάντοτε υψηλή: διακρίνονται φημισμένοι ποιητές και σοφοί, όπως ο Χασάν Σουρτζί, κορυφαίος φιλόσοφος - θεολόγος, ο Μολλά Μπατέ (14. αι.), ο Αχμέτ

Χανί (1591 - 1652), ποιητής του περφόρητου επικού ποιήματος Μεμ ο Ζιν και ως εκ τούτου αποκλημμένος «Κούρδος Φερντούσι» και ακόμη ο Σαχ Παρτάβ, γνωστός για τα «Ντιβάν» τετράστιχα του κ.ά. Δεν μπορεί να λησμονηθεί ότι ο θεμελιωτής της πίστης των Γιεζιντί (μη μουσουλμάνων Κούρδων) σείχη Χανί μπεν Μουσάφερ (γεννημένος γύρω στο 1075 στη Συρία) ήλθε και εγκαταστάθηκε στο Χ., για να διαμορφώσει σ' ενιαίο σύνολο διάσπαρτες παλιότερες δοξασίες και να τονίσει «Αν το κακό υπήρχε ανεξάρτητα από τη θέληση του Θεού, αυτός θα ήταν ανήμπορος, και συνεπώς ένα ανήμπορο ον δεν μπορεί να είναι Θεός».

Earl Percy, M.P. «Highlands of Asiatic Turkey», London, ed. Edward Arnold, 1901. Basile Nikitine «Les Kurdes», éd. d'aujourd'hui, Paris, 1910. Rev. W.A. Wigram History of the Assyrian Church, London, 1910 του ίδιου «The Cradle of Mankind», London, 1922. Basile Nikitine «Le système routier du Kurdistan», στο La Géographie, V - VI, 1935. Τουρκική Ομοσπονδία αλτινιστών - «Cilo Dagları» (στα τουρκικά), Istanbul, 1949. Captain B. Dickson, «Journeys in Kurdistan», στο Journal of the Royal Geographic Society, 1910, No 4. Israel Joseph Benjamin II «Cinq années de voyage en Orient 1846 - 1851», Paris, 1856. R. Lescot «L' Enquête sur les Yézidis de Syrie et du Djebel Sindjar», στο Mémoires de l' Institut Français de Damas, t. IV, 1938. Prym - Socin «Kurdische Sammlungen», 4 t., Sankt - Petersburg, 1887 - 1890 (στο κεφάλαιο Erzählungen und Lieder im Dialekt des Tür Abdin). O. Blau «Vom Urumia - See nach dem Wan - See», «P.M.», 1863. F. Hesse «Die Mossulfrage», Berlin, 1925. H. Hyvernat - G. Müller - Simonis «Du Caucase au Golfe Persique à travers l' Arménie, le Kurdistan et la Mésopotamie», Paris et Washington, 1892. Oscar Mann «Kurdische - Persische Forschungen Ergebnisse einer von 1901 bis 1903 und 1906 bis 1907, in Persien und der asiatischen Türkei ausgeführten Forschungsreise» (ιδίαιτερα: Abteilung IV. Kurdische Dialekte, Teil II: Deutsche Übersetzung der Texte mit einer Einleitung über Inhalt und Form der ostkurdischen Volksepik, Teil III. Proben aus der Kunstprosa der Ost - Kirmändschî - Dialekte; Texte und Übersetzung), Berlin, 1908 - 1909 (από τον O. Mann) και στη συνέχεια από τον Hadank. E. Nikitine «Oramir», στην Encyclopaedia of Islam. M. Streck «Das Gebiet der heutigen Landschaften Armenien, Kurdistan und Westpersien nach den assyrisch - babylonischen Keilinschriften», στο Zeitschrift für Assyriologie, XIII, XIV, XV, 1910.

Κ. ΜΕΓΑΛΟΜΑΘΗΣ

Χάκκας Ευθύμιος Μάριος (1931 - 1972). Συγγραφέας, από τη Μακρακώμη Φθιώτιδας. Μεγάλωσε στην Καισαριανή, όπου ήρθαν και εγκαταστάθηκαν οι γονείς του, όταν αυτός ήταν ακόμη τεσσάρων χρόνων. Οι δεσμοί του με το αριστέρο κίνημα στα γυμνασιακά του χρόνια και μετά, σημάδεψαν οδυνηρά την προσωπική του ιστορία. Εξαίτιας τους δεν τον προσέλαβαν στον ΟΤΕ, και αργότερα έκανε τέσσερα χρόνια φυλακή, εγκαταλείποντας τις σπουδές του στην Πάντειο. Στο στρατό υπηρέτησε ως στρατιώτης Γ' κατηγορίας, μουλαράς, και στην υπόλοιπη ζωή του μοιράστηκε ανάμεσα σε μικροβιοτεχνικές απασχολήσεις, μαζί με τη γυναίκα του, για τον επιούσιο και στα λογοτεχνικά του ενδιαφέροντα. Τα τελευταία τέσσερα χρόνια είδε όλη του τη ζωή με βασανιστική ένταση, κάτω από το φάσμα του επικείμενου θανάτου του από καρκίνο.

Το λογοτεχνικό του έργο περιλαμβάνει πεζογραφήματα, ποιήματα και θέατρο. Χωρίστη βιβλία του εκδόθηκαν τα εξής: «Όμορφο καλοκαίρι» (ποιητική συλλογή, 1965), «Τυφεκιοφόρος του εχθρού», (διηγήματα, 1966), «Ο μπιντές και άλλες ιστορίες» (1970), «Το κοινόβιο» (1972, λίγες μέρες μετά το θάνατό του).

Τα κείμενά του αυτά, μαζί με τα θεατρικά, και μερικά ακόμη πεζογραφήματά του δημοσιευμένα σε περιοδικά, βγήκαν σε μια συγκεντρωτική έκδοση το 1978 («Απαντα», Κέδρος). Τον επόμενο χρόνο βγήκαν σε βιβλίο και οι κυριότερες κριτικές, απ' όσες είχαν δημοσιευτεί για το έργο του ως τότε (Μάριος Χάκκας «Κριτική θεώρηση του έργου του», Κέδρος).

Ο Χ. είναι βασικά πεζογράφος. Η μοναδική ποιητική του συλλογή, με την οποία έκανε και την πρώτη εμφάνισή του, κινείται λίγο πολύ μέσα σε πολυπερπατημένους ποιητικούς τόπους, ανοιγμένους από τον Ελύτη, και δεν τον αντιπροσωπεύει, αν εξαιρέσουμε εδώ και εκεί κάποια μοτίβα, που θα τα ξανασυναντήσουμε στην πεζογραφία του. Ανεξάρτητα πάντως από την αμφίβολη επιτυχία της συλλογής του εκείνης, είναι γεγονός ότι ο Χ. είχε μια γνήσια ποιητική φλέβα, που τη διοχέτευσε στα πεζά του και που θα πρέπει να είναι ένα από τα στοιχεία της λογοτεχνικής του γοητείας.

Τα πεζογραφήματά του δύσκολα θα μπορούσε

Ευθύμιος Μάριος Χάκκας (1931 - 1972).

να τα κατατάξει κανείς σε κάποιο από τα καθιερωμένα είδη, διήγημα, νουβέλα κτλ. Ξεκίνησε να δώσει διηγήματα, αλλά δεν ήταν η φόρμα που ταίριαζε στην ανυπότακτη συγγραφική του ιδιοσυγκρασία και αφήθηκε με τρόπο παρορμητικό σ' ένα «μεικτό αλλά νόμιμο» είδος: κείμενα σύντομα ή εκτενέστερα με υποτυπώδη ή χαλαρή πλοκή και με συνεκτικό ιστό τους συνειρμούς μιας σπαραγμένης συνείδησης, που περιστρέφεται έμμεσα γύρω από κάποιες σημαδιακές εμπειρίες.

Πρόκειται για κατοχικές και μετακατοχικές εμπειρίες με φόντο την Καισαριανή, τη φυλακή, το στρατό και το θάνατο, που ζυγώνει εμπειρίες από ένα δράμα αγωνιστικής αναδημιουργίας του κόσμου και αυθεντικής ζωής, που ήρθε τόσο κοντά ώστε να φαίνεται χειροπιαστό, αλλά που πολλοί και πολλά έφταιξαν και χάθηκε, αφήνοντας πίσω του στάχτες, διαψεύσεις και αλλοτριωμένες μορφές ζωής και ιδεολογίας.

Αυτά τα είπαν κι άλλοι, με τον τρόπο του ο καθένας, λιγότερο ή περισσότερο πετυχημένα. Του Χ. η φωνή ξεχωρίζει ανάμεσα σ' άλλες, για το εντελώς προσωπικό μετάλλο της, καμωμένο από αντιθετικά, σε απρόβλεπτες προμελίες και αλλόκοτα εναρμονισμένα στοιχεία: εξπρεσιονιστικά, γκροτέσκο, ρομαντικά, νατουραλιστικά, υπεραλιστικά - ένα κράμα σκληρότητας και τρυφερότητας, σαρκασμού και ελεγειώδους διάθεσης, αισθησιακών και παραισθησιακών απεικονίσεων, λεκτικού παιχνιδιού και καιρίας ποιητικής άρθρωσης. Στις πιο εντυπωσιασμένες στιγμές του έχουμε με κάνουμε με μια σπάνια επινοητικότητα, που εκμεταλλεύεται ταυτόχρονα πολλά εκφραστικά μοτίβα, διοχετεύοντάς τα μέσα στην ελεύθερη ροή ενός ιδιότυπου εσωτερικού μονολόγου, όπως συμβαίνει κατεξοχή στη καλύτερες σελίδες του «Κοινόβιου».

Για την αισθητική του Χ. φαίνεται να ισχύει αναλογικά η περιγραφή, από τον ίδιο, μιας τοιοχογραφίας στο μοναστήρι της Καισαριανής: «... η κακοτεχνία αυτής της τοιοχογραφίας ... (ίσως δημιουργεί μια καινούρια αισθητική, όπως όλα τα εκ πρώτης όλης κακόγουστα πράγματα... Εκείνο που με κόβει είναι ότι εξαιτίας αυτής της δήθεν κακοτεχνίας προκύπτει ένα διαφορετικό νόημα πέραν του αρχικού...».

Α. ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ

Χάκκετ Τζον (Hackett) (1851 - 1915). Άγγλος θεολόγος, λόγιος και ιστορικός, που υπηρέτησε για πολλά χρόνια ως στρατιωτικός ιερέας των βρετανικών δυνάμεων στην Κύπρο. Συνέγραψε σημαντική εκκλησιαστική ιστορία της Κύπρου, από την εισαγωγή του Χριστιανισμού στη μεγαλόνησο από τους αποστόλους Παύλο (βλ.λ.) και Βαρνάβα (βλ.λ.)

ως την αγγλική κατοχή του 1878: «A History of the Orthodox Church of Cyprus» (Λονδίνο 1901, ανατ. Νέα Υόρκη 1972). Το έργο μετέφρασε στα ελληνικά, κάνοντας σημαντικές προσθήκες, ο Χ. Παπαϊωάννου «Ιστορία της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Κύπρου», 3 τόμοι (Πειραιάς 1923 - 1932) (βλ.λ. Ρ. Kitromilides - L. Enrivia des "Cyprus", Οξφόρδη - Σάντα Μπάρμπαρα Καλιφόρνια 1982: World Bibliographical Series, αρ. 28, σ. 101, αρ. 419).

Α. ΣΑΒΒΙΑΝΗΣ

Χάκλουτ Ριχάρδος (Hakluyt) (1552 - 1616). Άγγλος γεωγράφος, που με το έργο του και τη δραστηριότητά του προώθησε την εξερεύνηση του Νέου Κόσμου. Ο Χ. γεννήθηκε στο Λονδίνο και σπούδασε στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης. Ενδιαφέρθηκε για τη γεωγραφία, όταν ένας ξάδερφός του με τον οποίο διατηρούσε και φιλικές σχέσεις και είχε ακριβώς το ίδιο όνομα, τον έφερε σ' επαφή μ' εξερευνητές και γεωγράφους, καθώς και με το έργο τους. Έτσι, μελέτησε σε βάθος όσα βιβλία υπήρχαν και αφορούσαν στις γνώσεις της εποχής για την κοσμογραφία.

Το μείζον γεωγραφικό πρόβλημα, για την Αγγλία, ήταν η εξεύρεση ενός περάσματος στην Ανατολή. Η κατάρτιση του Χ. και οι διαλέξεις του, στις οποίες αποστήριξε ένθερμα την υπόθεση των εξερευνησεων νέων εδαφών, τον έκαναν κρατικό σύμβουλο για τα υπερατλαντικά ταξίδια.

Στα 1583 στάλθηκε στο Παρίσι, ως βοηθός του πρέσβη της Αγγλίας. Εκεί έκανε παρατηρήσεις για το εμπόριο γούνας από τον Καναδά και, γενικά, για τις προοπτικές του υπερατλαντικού εμπορίου. Πέντε χρόνια αργότερα επέστρεψε στη Μ. Βρετανία, όπου, μετά το ξέσπασμα του αγγλοισπανικού πολέμου, ασχολήθηκε με τη συγγραφή του έργου του «Οι κυριότερες θαλασσοπορίες, ταξίδια και εξερευνησεις του αγγλικού έθνους». Μέχρι το 1597 είχε ολοκληρώσει τα «Ταξίδια». Βοήθησε πολύ την Εταιρεία των Ανατολικών Ινδιών, που είχε μόλις ιδρυθεί. Αργότερα, τέθηκε επικεφαλής του αποικισμού της Βιρτζίνια (1606). Εκλέχθηκε σύμβουλος της Εταιρείας Ανατολικών Ινδιών, στην οποία παρουσίασε σημαντικό αριθμό χαρτών.

Προς τιμή του Χ., ονομάστηκε Εταιρεία Χάκλουτ το επιστημονικό ίδρυμα, που ασχολείται με την έκδοση σπάνιων βιβλίων και έργων σχετικών με τα ταξίδια και τις πρώτες περιηγήσεις Βρετανών ανά τον κόσμο.

Ε. ΣΠΗΛΙΑΔΗΣ

Χάκνεϋ (Hackney). Ένα από τα 32 διοικητικά διαμερίσματα του Λονδίνου, που συνορεύει στα Α με τον ποταμό Λη, του οποίου η κοιλάδα αναπτύχθηκε στη δεκαετία του 1970, στο πρώτο περιφερειακό πάρκο της αγγλικής πρωτεύουσας. Κατά μήκος του ποταμού, το Χ. είναι οικισμός κατ' εξοχή για διαμονή, με βιομηχανική περιοχή στο γειτονικό Σιόρεντιτς. Παλιότερα, η πόλη είχε πολλούς μύλους, το δε όνομα Τεμπλ Μιλς αντανακλά την κατά το Μεσαίωνα παρουσία Ναϊτών ιπποτών. Παραδοσιακά προϊόντα του Χ. είναι τα έπιπλα και η κατασκευή ενδυμάτων, διαθέτει δε Κολέγιο Επιπλοποιίας, Κολέγιο Ραπτικής, Μουσείο Επιπλών και οικιακών σκευών κτλ. Το 1576 απέκτησε, στο Σιόρεντιτς, το πρώτο ελισαβετιανό του θέατρο. Εξάλλου, οι κώδωνες της εκκλησίας του Αγίου Λεονάρδου, στο Χ., έχουν συνδυαστεί με τα παιδικά τραγούδια «Oranges and lemons...» και «When I grow rich...». Η πόλη διαθέτει ιππόδρομο και οι κάτοικοί της ανέρχονται σε 117.000, περίπου.

χάκνεϋ (hackney). Γένος αλόγων, ειδικών για να σέρνουν άμαξες. Δημιουργήθηκε το 18. αι., από διασταύρωση δύο άλλων γενών. Σήμερα χρησιμοποιούνται μόνο σ' κβέθεις.

χάκνεϋ πόνυ (hackney pony). Γένος αλόγων, που είναι προϊόν διασταύρωσης αλόγου του γένους χάκνεϋ και του ουαλικού πόνυ. Το ύψος τους ποικίλλει από 1,14 ως 1,44 μ.

Χάκονε. Ιαπωνική πόλη, στο διοικητικό διαμέρισμα Καναγκάβα της Χονσού. Παλιότερα, χρησιμοποιούνταν ως ενδιάμεσος σταθμός προς διάφορες κατασκευές, σήμερα δε αποτελεί αξιόλογο θέρετρο, με μεγάλο γειτονικό εθνικό πάρκο και πηγές ιαματικών υδάτων. Βρίσκεται σε μικρή απόσταση